

ואתחנן ב

פירוש הספרי: ואילו הרמב"ם שמדייק "ולשון ספרי", ומעתיק את לשון הספרי כמעט כצורתה, השמיט סיום דברי הספרי, ומדבק בדרכיו".

ב. לכאורה נראה שרש"י והרמב"ם פליגי בהגדרתה של אהבת ה' לפי דברי הספרי – אם הא ד"מדבק בדרכיו" הוא פרט וחלק במצוה זו: רש"י ס"ל דמצות אהבת ה' אינה (רק) רגש האהבה שכלב האדם להקב"ה, אלא כוללת גם (תוצאתה) – הדביקות¹ בה' ע"י שמתדבק בדרכיו של הקב"ה: וסדר הדברים הוא – שע"י "הדברים האלה" (דברי תורה²) מכיר בהקב"ה ודרכיו וע"י – מתדבק בדרכיו, כי א"א לדבקה בהקב"ה כי אם על ידי קיום³ מצותיו.

(8) כ"ה (כלשון הרמב"ם) בספרי כ"י (בהוצאת הארואיטק). ועד"ז הוא ביל"ש עה"פ (רמז תתלט), וכן הועתק בספר זכרון (על פרש"י) מספרי (אלא ש- ביל"ש וספר זכרון הלשון "איני יודע כיצד (לאהוב)" וליתא "את המקום", ועד"ז הוא בחינוך כאן (מצוה תיח). וראה שינויי נוסחאות בספרי הוצאת הנ"ל.

(9) וכן ליתא במדרש לקח טוב פרשתנו עה"פ ובחינוך שם (משא"כ בשאר מקומות שנשמנו בהערה הקודמת).

(10) וראה לקו"ש ח"ד ע' 55 ואילך.

(11) בחינוך שם, לאחר העתקת לשון הספרי כ' כלומר שעם ההתבוננות בחורה כו". וראה רא"ם וגו"א כאן.

(12) ראה תניא פ"ד.

(13) וכדמוכח גם מפרש"י עה"פ (ו, ה) ואהבת "עשה דבריו מאהבה אינו דומה עושה מאהבה לעושה מיראה כו", שהוא דרש הספרי (עה"פ) ולא הביאו רש"י בשם הספרי (או בשם מדרש וכיו"ב). וי"ל דע"פ פשט מובן שהציווי על אהבת ה' בתורה הוא לא (רק) ענין של אהבה גרידא כ"א (בעיקר) עשיית דבריו מאהבה. וראה תניא ספ"מ.

א. על הפסוק (בפ' שמעי) "והיו הדברים האלה אשר אנכי מצוך היום על לבבך" איתא בספרי: "למה נאמר לפי שהוא אומרי ואהבת את ה' אלקיך בכל לבבך איני יודע" באיזה צד אוהבים את הקב"ה תלמוד לומר והיו הדברים האלה אשר אנכי מצוך היום על לבבך והיו הדברים האלה על לבבך שמתוך כך אתה מכיר את הקב"ה ומדבק בדרכיו".

דברי הספרי הובאו בפרש"י על ה' תורה וכן בספר המצות להרמב"ם – אבל מצינו שינוי ביניהם:

רש"י בפירושו עה"פ מביא את תוכן דברי הספרי, וז"ל: "והיו הדברים וגו', ומהו האהבה והיו הדברים האלה שמתוך כך אתה מכיר בהקב"ה ומדבק בדרכיו".

אבל הרמב"ם בספר המצות במצות אהבת ה' כתב: "ולשון ספרי לפי שנאמר ואהבת את ה' אלקיך איני יודע" כיצד אוהב את המקום תלמוד לומר והיו הדברים האלה אשר אנכי מצוך היום על לבבך שמתוך כך אתה מכיר את מי שאמר והי' העולם".

הרי בעוד שרש"י לא העתיק אריכות לשון הספרי, הביא (עכ"פ) את כל תוכן

(1) ה, ו.

(2) ו, ה.

(3) הלשון בפנים הוא מספרי דפוס ראשון. וראה

לקמן הערה 8.

(4) כ"ה בדפוס א'. ובכמה מפרשי הספרי הגיהו (ע"פ הילקוט) "ת".

(5) מ"ע ג.

(6) בתרגום קאפח "יודע אני". וראה מ"ש ב' הערות שם.

(7) ולא הזכיר כלל שהוא מספרי.

(מתדבק בדרכיו¹⁴).

ועפ"ז יש לבאר כמה שינויים בין לשון רש"י ולשון הרמב"ם:

(א) רש"י מפרש לשון הספרי „באיזה צד אוהבים כו" – „ומהו האהבה"²⁰, היינו דקאי (לא על הדרך לבא אל ה-אהבה, אלא) על מהות האהבה, איך ובאיזה אופן צ"ל אהבת הקב"ה: משא"כ הרמב"ם מפרש לשון הספרי – „כיצד אוהב את המקום", היינו מהי הדרך ל-הגיע לאהבת המקום, וכמ"ש בספר היד²¹, „והיאך היא הדרך לאהבתו ו-יראתו בשעה שיתבונן האדם כו' מיד הוא אוהב".

(ב) רש"י כותב „שמתוך כך אתה מכיר בהקב"ה", והרמב"ם בטהמ"צ כתב כה-גירסא „שמתוך כך אתה מכיר את מי שאמר והי' העולם" – כי לדעת רש"י האהבה בנדו"ד ענינה ההכרה בהקב"ה ע"י התורה²², והדביקות בדרכיו – ע"י מצות: ואילו לדעת הרמב"ם שמפרש ש"נחשוב ונתבונן במצותיו ומאמריו ופעולותיו" (וכפי שהאריך בספר היד שם „היאך היא הדרך לאהבתו כו' בשעה שיתבונן האדם במעשיו וברואיו הנפ-לאים הגדולים ויראה מהן תכמתו כו"), הרי ההתבוננות היא בהקב"ה בתור בורא העולם, „מי שאמר והי' העולם", ולא רק במצותיו ומאמריו, נותן התורה ומצוה המצוות – הקב"ה (סתם).

ג. אמנם לפי הכנה זו בדעת הרמב"ם (שמצות האהבה היא ההתבוננות המביאה לרגש שלב), יש להבין כמה שינויים בין לשונו שם ללשונו בספר היד²³:

אבל הרמב"ם כתב שם (בהתחלת ביאור מצות אהבה) „וזה שנחשוב ו-נתבונן במצותיו ומאמריו ופעולותיו עד שנשיגהו ונהנה בהשגתו בתכלית ההנאה וזאת היא האהבה המחוייבת"²⁴. . (ומביא הספרי, וממשיך) הנה בארנו לך ש-בתבוננות תעלה בידך ההשגה ותגיע ההנאה ותבא האהבה בהכרח", שס"ל שמעשה המצוה של מצות אהבת ה' הוא – ההתבוננות (במצותיו וכו'), והיא המביאה את האדם לרגש האהבה בלב²⁵.

ולכן השמיט הרמב"ם מ"ש הספרי „ומדבק בדרכיו", כי ס"ל שאין כוונת הספרי שזהו חלק מגוף מצות אהבה²⁶, אלא זהו ענין נוסף הבא כתוצאה מה-אהבה: ועיקר דברי הספרי הסי' ע"ד הציווי על האדם איך להגיע לידי אהבה, וע"ז אומר שהוא ע"י ההתבוננות ב"הדברים האלה כו'", „שמתוך כך אתה מכיר את מי שאמר והי' העולם".

(14) דדוחק לומר דהכוונה „בדרכיו" בפרש"י כאן היא לדרכי ה', „מה הוא ענין . . רחום כו'", כמ"ש הרמב"ם בהל' דיעות ספ"א. וכדמוכח גם מזה שלהלן בפ' עקב (יא, כב) הוצרך רש"י לפרש „ללכת ככל דרכיו" – „הוא רחום ואתה תהא רחום כו'", וכן בפ' ראה (יג, ה) ד"ה ובו תדבקו (וראה לקו"ש שם ע' 53 ואילך). ולהעיר שיש ג"י בפרש"י כאן „מדבק בדבריו" (ולכאורה ט"ס הוא, ובפרט שלא נמצא בדפוסים ישנים וכת"י רש"י (שתח"י)).

(15) בתרגום קאפח „וזהו תכלית האהבה ה-מצווה".

(16) ראה קנאת סופרים לטהמ"צ הרמב"ם שם. (17) וראה חזקוני פרשתנו עה"פ „לפי שאמר למעלה ואהבת את ה' אלקיך איני יודע כיצד ת"ל והיו הדברים האלה על לבנך מתוך כך תהי' מכיר ואוהב אותו".

(18) והיא מצוה בפ"ע להרמב"ם – מצוה ח. וראה הל' דיעות פ"א ה"ה"ז.

(19) ובחינוך שם בפירוש דברי הספרי: שם ההתבוננות בתורה תתישב האהבה בלב בהכרח.

(20) ובדפוס שני וכמה כת"י רש"י (שתח"י) „ומהו האהבה אשר תאהב את המקום".

(21) הל' יסוה"ת פ"ב ה"ב.

(22) וראה לקמן הערה 27.

(23) אבל – בס' היד הוא לשון הרמב"ם עצמו

לחקור כו"ו²⁶, וא"כ קשה למה לא הזכיר הרמב"ם בספר היד ההתבוננות במצותיו ובמאמריו²⁷?

ויתירה מזו: בסוף ההלכה הנ"ל, כש-מבאר הדרך לאהבתו כו', מביא הרמב"ם דברי הספרי הנ"ל²⁸ ומשמיט שהוא עי"ז ש"והיו הדברים האלה . . על לבבך" שע"י מכיר כו'.

(26) במשכיל לדוד כאן מפרש בספרי (ורש"י, "שע"י עסק התורה ידע וישכיל מפלאות תמים דעים וישיג כח מעשיו אשר האציל ברא יצר ועשה ובוה ישתוקק נפשו . . והוה הן דברי הרמב"ם ז"ל בפ"ב מהל' יסוה"ת והיאך הדרך לאהבו כו"). ומיישב עפ"י קושיית הרא"ם (אבל יל"ע לכאורה האך מתאים פ"ה זה עם פ"ה הרמב"ם בסהמ"צ). ועד"ז פ"ה בספרי דבי רב לספרי.

וראה קנאת סופרים לסהמ"צ שם, ובארוכה – בספר סדר משנה לרמב"ם הל' יסוה"ת שם ה"ב. (27) בשו"ת פאר הדור סניג כ' הרמב"ם, מה ששאלתם מה תועלת יש ממנו בידיעתו (החשובות דתקופות ומזלות) כבר אמר רבי מאיר בברייתא הסתכל במעשיו שמתוך כך רבי מכיר את מי שאמר וה' העולם ומחיוברנו (ספר היד) יפורש לכם כל אלו הדברים. ועפ"י יש מפרשים, שמקורו דהר"ם ב"ם בספר היד הוא מברייתא הנ"ל (ראה דברי ירמ' לרמב"ם הל' יסוה"ת שם. ועוד). אבל עצ"ע למה לא הביא בס' היד גם דברי הספרי אודות ההתבוננות, "במצותיו ובמאמריו" כסהמ"צ [ודוחק לומר שגרס בספרי כברייתא הנ"ל, שהרי ב"סהמ"צ העתיק דברי הספרי כלפינו (ומפרש, ונת' בונן במצותיו ומאמריו)].

(28) דמוה שמדייק בספר היד שם, כמו שאמרו חכמים בענין אהבה שמתוך כך, משמע קתא, שכוונתו לספרי הנ"ל (ולא לברייתא שהובאה בשו"ת פאר הדור (כמפרשים שבהערה הקודמת) או לספרי עקב יא, כב – שלא קאי במצות אהבה).

(*) להעיר שגם בספרי (הנ"ל הערה 8) יש גורסין שבעל המאמר הוא ר' מאיר, וז"ה במדרש הגדול (ובספר זכרון על פרש"י, רבי אומר), ובדרוש א' (ועוד) דהספרי וכן ביל"ש – לא נזכר שם בעל המאמר כלל.

בספר המצות כתב (כנ"ל), "וזה שנח-שוב ונתבונן במצותיו ומאמריו ופעולותיו תיו", שכלל גם ההתבוננות, "במצותיו ומאמריו"²⁴, ובספר היד כתב, "בשעה ש-יתבונן האדם במעשיו ובראויו הנפלאים הגדולים ויראה מהן חכמתו שאין לה ערך ולא קץ", שמזכיר רק ההתבוננות במעשיו ובראויו (והיינו פעולותיו שכתב בסהמ"צ), ולא, "במצותיו ומאמריו".

הרא"ם²⁵ כותב על דברי הרמב"ם שבספר היד (הנ"ל): ואלה הדברים אינם ע"פ מדרש רז"ל שאמרו בספרי שעל ידי הדברים האלה אשר אנכי מצוך שהן המצות תכיר את הבורא ותאהבוהו ולא על ידי מעשיו ובראויו הנפלאים ושמא יש לומר שבעשיית המצות יטה לבבו לחקור על שהמצוה הוא הבורא את העולם וישים את לבו מתוך כך להתבונן במעשיו ובראויו הנפלאים ויראה מהן חכמתו ית' ומיד יאהבוהו ויתאוה לדעת אותו ולהשיגו וזהו שרמזו רז"ל בספרי במאמר שמתוך כך אתה מכיר בהקב"ה.

אמנם מדברי הרמב"ם בסהמ"צ, ש-כולל ההתבוננות בפעולותיו עם ההת-בוננות במצותיו ומאמריו (ומסיים בל' הספרי הנ"ל), משמע, שההתבוננות במדור-תיו ומאמריו הו"ע אחד עם ההתבוננות בפעולותיו (ולא רק שע"י, יטה לבבו

ובסהמ"צ הוא לשון מעתיק ומתרגם מלשון ערביית של הרמב"ם.

(24) ועד"ז בתרגום קאפח, "במצותיו וציווייו ופעולותיו", ובתרגום העליר, "שנתבונן ונשכיל) מצותיו ופעולותיו" (וראה עוד נוסחאות בהערות שם). ובכחי פרשתנו עה"פ ואהבת, "שיתבונן האדם בתורתו ובמצותיו" (ובכד הקמה ערך אהבה, בעיקרי שבילי המצות) – ולא הזכיר (גם), "בפעולותיו" (וכיו"ב).

לשון הרמב"ם בסהמ"צ שם שכ', וזה שנחשוב ונתבונן במצותיו ומאמריו ופעולותיו עד שנשיגהו ונהנה בהשגתו בתכלית ההנאה. וזאת היא האהבה ה' מחוייבת". והיינו, שגדר המצוה הוא – כאשר ההתבוננות שלו מביאתו לידי השגה ונהנה בהשגתו, דהיינו – הכרה בהבורא.

ועפ"ז מובן, שזה שמעתיק, ולשון ספרי לפי שנאמר ואהבת את ה' אלקיך איני יודע כיצד אוהב כו' (ומסיים) שמתוך כך אתה מכיר את מי שאמר והי' העולם, אינן כוונתו לבאר הדרך להגיע לאהבה ע"י התבוננות (כנ"ל ס"א), אלא להגדיר תוכן ענין האהבה – „אתה מכיר את מי שאמר והי' העולם“.

וזהו שממשיך „הנה בארנו לך שב- התבוננות תעלה בידך ההשגה ותגיע ההנאה ותבא האהבה בהכרח“, ש"ל הכוונה ב„ותבא האהבה בהכרח“ אינה לעוד פעולה וענין, אלא זהו פירוש דבריו „תעלה בידך ההשגה ותגיע ה- הנאה“.

[ועפ"ז נתבאר במ"א³³ הא דהאריך הרמב"ם בספר היד ספר הלכות – ב„כללים גדולים“³⁴ בעניני התבוננות ה- מביאות לאהבת ה' ויראתו, דלפי פשוטו צ"ע: עניני התבוננות הם רק הכשר ל- מצות אהבה ומהי אריכות ביאורם בספר הלכה? ההלכה היא שצריך להתבונן במעשיו ופעולותיו, אבל הביאורים ב- מעשיו וברואיו הנפלאים, לכאורה, אינם חלק מההלכה דאהבת ה'?

ולפי הנ"ל מובן, כי אריכות הביאור ברמב"ם במעשה מרכבה ומעשה ברא-

ד. והנה יש עוד שינוי בספר היד – הוספה בהגדרת מצות אהבה – לגבי מ"ש בסהמ"צ:

בסהמ"צ מבואר רק מעשה המצוה, ה- התבוננות ורגש האהבה שעל ידה: אמנם בספר היד משמע, דעינה של מצות אהבה הוא (לא רק המדה ורגש שבלב, כ"א) גם זה ש„נפשו קשורה באהבת ה'“ (כלשון הרמב"ם בהל' תשובה³⁵) ע"י ידיעה והשגה, כמ"ש הרמב"ם סי', אינו אוהב הקב"ה אלא בדעת שידעהו, וגם בהל' יסוה"ת שם דייק „בשעה שיתבונן כו' הוא אוהב כו' ומתאוה . . לידע השם הגדול“, ומדבריו נמצא שידיעת ה' היא לא רק סיבה המביאה לידי אהבת ה', כ"א גם שהיא חלק מתוכן המצוה³⁶.

ולפי זה י"ל, דגם הרמב"ם ס"ל (ע"ד דעת רש"י) דתוכן מצות אהבה אינו רק הרגש שבלב האדם, אלא גם דביקות (הדבק) בבורא, אלא דס"ל שדביקות זו אינה ע"י הדביקות בדרכיו (כפרש"י) אלא ע"י ידיעת³⁷ ה' – ההכרה בהקב"ה.

ובאמת מפורש ומדויק הוא גם ב-

(29) פ"י ה"ג.

(30) הל' תשובה שם ה"ו.

(31) ולכאורה כן משמע מהמשך וסיום דבריו (בה"ב) „ולפי הדברים האלו אני מבאר כללים גדולים ממעשה רבון העולמים כדי שיהיו פתח למבין לאהוב את השם כמו שאמר חכמים בענין אהבה שמתוך כך אתה מכיר את מי שאמר והי' העולם“. ומפשטות לשונו משמע קצת שמפרש „מתוך“ דהיינו מתוך אהבה – „אתה מכיר את מי שאמר והי' העולם“. אבל י"ל שהרמב"ם קיצר בלשונו, וכיונתו ב„מתוך כך“ היא בהמשך למ"ש קודם שצ"י ההתבוננות במעשיו באים לאהוב את השם, ומתוך ההתבוננות „אתה מכיר את מי שאמר והי' העולם“. וראה בהסגןם בהערה 33.

(32) להעיר מעיקרים מאמר ג' פל"ה (בתחלתו): כי האהבה היא התאחד דבר הנאהב עם האוהב והתדבקם יחד בדוב שכלי בשלימות.

(33) ראה לקו"ש תכ"ז ע' 117 ואילך ובהערות

שם.

(34) ל' הרמב"ם הל' יסודי התורה שם.

והנורא, ולא נקט לשון הרגיל „השם הנכבד והנורא“ (וכמ"ש מיד לאח"ז (בה"ב) „לידע השם הגדול“)? ויתירה מזו, הרי זו לשון הכתוב³⁸, „ליראה את השם הנכבד והנורא הזה“ (וכפי שהובא גם ברמב"ם בהל' נשיאת כפים³⁹ (לגבי הזהירות באמירת ולימוד שם המפורש) „כל זה גדולה לשמו הנכבד והנורא“).

(ב) מלשון הרמב"ם „האל הנכבד והנורא הזה מצוה לאהבו וליראה אותו“ משמע, ששני התוארים „הנכבד והנורא“ הם כנגד ב' המצות ד„לאהבו“, „וליראה אותו“, שזה שהאל הוא „נכבד“ מביא את האדם לאהוב אותו (וכפי שכתב הרמב"ם בהלכה שלאח"ז (כנ"ל) „בשעה שיתבונן האדם במעשיו ובראויו הנפלאים הגדולים ויראה מהן חכמתו שאין לה ערך ולא קץ מיד הוא אוהב ומשבח ומפאר כו", שכאשר משיג גודל חכמתו של הקב"ה הרי זה מביא גם לכך שמכבדו ומשבחו ומפארו), ו„יראה“ באה מזה שהאל הוא „נורא“ כפשוטו. ולכאורה בפסוק הנ"ל נאמר (רק) „ליראה את השם הנכבד והנורא“, הרי משמע ששני התוארים שייכים וגורמים ליראה⁴⁰?

ז. ויש לומר הביאור בכל זה:

אהבה ויראה הרי הן שתי מצוות (ומנאן הרמב"ם לב' מצוות במנין הן מצוות), ועוד זאת – שהן שתי מדות שונות ועד להפכיות, כמוכח בפשטות שאהבה היא תנועה של קירוב אל ה-נאהב, ויראה ופחד היא ריחוק מן הנורא

שית שבהל' יסוה"ת, אינה רק בשביל התבוננות להגיע על ידה לאהבת ה', אלא שהיא חלק ממצות אהבת ה' גופא, שתוכנה דהמצוה – ההכרה במי שאמר וה' העולם].

ה. ברם עדיין לא נתבאר טעם השינוי הנ"ל, שבספר המצות הזכיר „ונתבונן במצותיו ומאמריו“ ובספר היד לא הזכיר התבוננות זו⁴¹.

גם צריך ביאור: בספר המצות שם ממשך אשר „זאת המצוה גם כן כוללת שנהי' קוראים לבני האדם כולם ל-עבודתו יתעלה ולהאמין בו וזה שאתה כשתאהב איש אחד תספר בשבחיו כו' כן כשתאהב אותו יתעלה באמת כאשר הגיע לך מהשגת אמתו אתה קורא בלי ספק הסכלים והפתיים לדעת ידיעת האמת אשר ידעתו ולשון ספרי ואהבת את ה' אהבו על הבריות כאברהם אביך כו“.

וצ"ב מדוע לא הביא ענין זה בס' היד כשביאר מצות אהבת ה', והרי בכלל בספר היד מאריך ומפרט יותר בפרטי דיני המצוה מבסמה"צ, שכותב רק ה' נקודה הכללית, וראשי פרקים מהלכות המצוה?

ו. ויובן זה בהקדם דיוק לשון ה' הרמב"ם בס' היד שם⁴² כשמתחיל לבאר מצות אהבת ה': „האל הנכבד והנורא הזה מצוה לאהבו וליראה אותו שנאמר ואהבת את ה' אלקיך ונאמר⁴³ את ה' אלקיך תירא“.

ולכאורה כמה תמיהות בדבר:

(א) מדוע דייק הרמב"ם „האל הנכבד

(38) תבוא כת, נח. הביאור הרמב"ם בהל' שבו-

עות פ"ב הי"א.

(39) פ"ד סוף הי"ג.

(40) ועד"ז בסמ"ג במצות יראה (מ"ע ד) כ' מ"ע

ליראה את ה' הנכבד והנורא. וראה ביאורי ה-

מהרש"ל לסמ"ג שם.

(35) ראה בהנסמן לעיל סוף הערה 27.

(36) רפ"ב.

(37) פרשתנו ויג.

חכמתו של הקב"ה בכל היצורים וכל הברואים מוסיף אהבה למקום ותצמא נפשו ויכמה בשרו לאהוב המקום ברוך הוא.

והיינו שגדר האהבה כאן אינו רגש של דביקות וקירוב, אלא התאוה והצמאון, שהוא הרגש ותנועה של ריחוק, שהוא רחוק מהשם ומתאוה אליו.

וזה מדויק בלשון הרמב"ם, ומתאוה תאוה גדולה לידע השם הגדול⁴⁴ שידיעת השם הגדול הוא דבר הנמנע מכן אדם המחובר מגולם וצורה, כמו שהאריך הרמב"ם בהמשך הפרק⁴⁵ לגבי מעלת המלאכים, שגם המעלה הכי תחתונה דעשר המעלות דמלאכים (המדברים עם הנביאים, ונראים להם במראה הנבואה) גם היא יודעת הבורא דעה שאין כח בני האדם המחוברים מגולם וצורה יכול להשיג ולידע כמותה⁴⁶ וגם, "המעלה (במעלת המלאכים) שאין למעלה ממנה אלא מעלת האל ב"ה", אינה יכולה להשיג אמתת הבורא כמו שהוא אלא דעתה קצרה להשיג ולידע⁴⁷.

[ייתירה מזה האריך הרמב"ם בפ"א⁴⁸, שגם משה רבינו לא הי' יכול להשיג מאמיתת המצאו כמו שהיא, וז"ל: מהו זה שביקש משה רבינו להשיג כשאמר: הראני נא את כבודך, ביקש לידע אמיתת המצאו של הקדוש ב"ה. . . מציאות הקב"ה נפרדת בלבו משאר הנמצאים עד שידע אמתת המצאו כאשר היא, והשיבו ברוך הוא שאין כח בדעת האדם החי שהוא מחובר מגוף ונפש להשיג אמיתת דבר זה על בוריו, והודיעו ברוך הוא מה שלא ידע אדם לפניו ולא ידע לאחריו כו'.]

והביטול אליו, ולפי זה יש להבין מדוע כללן הרמב"ם בספר היד בחדא מחתא, ולכאורה הול"ל כמו בכל המצוות: מצות עשה לאהוב את השם שנאמר ואהבת את ה' אלקיך, מצות עשה ליראה אותו ש' נאמר את ה' אלקיך תירא⁴⁹.

ועכצ"ל שהרמב"ם בספר היד מדבר באהבה כזו שאינה הפכית מיראה אלא היא באותו הסוג⁵⁰.

וההסברה בזה – ע"פ דיוק לשון הרמב"ם בהלכה זו, וז"ל, "והיאך היא הדרך לאהבתו ויראתו בשעה שיתבונן האדם במעשיו וברואיו הנפלאים ה' גדולים ויראה מהן חכמתו שאין לה ערך ואין לה קץ מיד הוא אוהב ומשבח ומפאר ומתאוה תאוה גדולה לידע השם הגדול כמו שאמר דוד⁵¹ צמאה נפשי לאלקים לא-ל חי", שמוזה שמוסיף, "ו מתאוה תאוה גדולה לידע השם הגדול כמו שאמר דוד צמאה נפשי לאלקים לא-ל חי", מובן, שעיקר ענין האהבה הוא זה ש"מתאוה תאוה גדולה לידע השם הגדול", דמכיון שמכיר גדולת ה' ("יראה מהן חכמתו שאין לה ערך ואין לה קץ"), מרגיש ריחוקו מהשם וזה מביאו לצמאון ותשוקה.

[ועד"ז כתב להלן בסוף הענין לאחר שביאר הפרטים דמעשה מרכבה ומעשה בראשית⁵²: בזמן שאדם מתבונן בדברים האלו ומכיר כל הברואים כו' ויראה

(41) במפרשים הביאו כאן מאמר הספרי (פרשתנו ו, ה), "שאינו לך אהבה במקום יראה ויראה במקום אהבה אלא במדת הקב"ה בלבד". אבל זהו רק תירוץ. איך ייתכנו אצל האדם ב' המדות יחד, אבל המדובר בפנים הוא מצד היותם סו"ס שתי מדות ופעולות נפרדות.

* (41) להעיר מוזיא"א, ב. תקו"ז ת"ל (עד, ב).

(42) תהלים מב, ג.

(43) פ"ד ה"ב.

(44) פ"ב ה"ז וח'.

(45) ה"י.

(46) תשא לג, יח.

(שזהו דלא כמו שנאמר בכתובים שמביא תיכף, "ואהבת את ה' אלקיך", "את ה' אלקיך תירא"):

בביאור מעלת שם הוי' לגבי שאר השמות, כותב הרמב"ם בספרו מורה נבוכים⁴⁷, ש"כל⁴⁸ שמותיו יתעלה המצויים בספרים כולם נגזרים מן הפעולות, וזה מה שאין בו נעלם, זולתי שם אחד, והוא יו"ד ה"א וא"ו ה"א, שהוא שם מיוחד לו יתעלה, ולפיכך נקרא שם מפורש, ענינו שהוא מורה על עצמו יתעלה⁴⁹. הוראה ברורה שאין בה שתוף, אבל שאר שמותיו הקדושים מורים בשתוף מפני שהם נגזרים מפעולות ימצא לנו כמותם".

וממשיך, "השם הזה (שם המפורש) . . מורה על עצמו יתעלה באופן שלא ישותף אחד מן הנבראים באותה ה' הוראה, כמו שאמרו עליו ז"ל⁵⁰ שמי המיוחד לי, אבל שאר השמות הם כולם מורים על תוארים, לא על עצמות בלבד, אלא על בעל תוארים".

ומסיים, "כל השמות הללו הנגזרים לא נתחדשו כי אם אחר בריאת ה' עולם . . שהם כולם שמות שהונחו כפי הפעולות המצויות בעולם, אבל כאשר תתבונן בעצמותו מעורטלת ומופשטת מכל פעולה, לא יהי' לו שם נגזר (מן הפעולה) כלל, אלא שם אחד מיוחד להורות על עצמותו".

ולכן כתב הרמב"ם, "הא"ל הנכבד והנורא הזה מצוה לאהבו וליראה אותו", דשם א"ל הוא השם הראשון בשמותיו

ח. ועפ"ז מובן מה שכולל יחד אהבה ויראה בתחלת ההלכה, "מצוה לאהבו וליראה אותו", וכן כשביאר, "היאך היא הדרך לאהבתו ויראתו בשעה שיתבונן בו" (בהלכה ב) – ההתבוננות שמביאה ש"מיד הוא אוהב בו", ממשיך בזה, "וכשמחשב בדברים האלו עצמן מיד הוא נרתע לאחריו ויפחד ויודע שהוא ברי' קטנה שפלה אפלה עומדת בדעת קלה מעוטה לפני חמים דעות", כי יראה זו היא התבטלות בתכלית – ביטול הדיעה, והיא היא שבאה בהמשך לתנועת הריחוק שנרגשת בהצמאון דאהבה – "מתאווה תאוה גדולה לידע השם הגדול".

וזהו שמדגיש הרמב"ם תיכף בהתחלת דבריו, "הא"ל הנכבד והנורא הזה מצוה לאהבו וליראה אותו שנאמר ואהבת את ה' אלקיך ונאמר את ה' אלקיך תירא", דכתב שני תוארים הנכבד והנורא לגבי אהבה ויראה, אף שבקרא נאמרו שניהם בשייכות ליראה – "ליראה את השם הנכבד והנורא", כי "מצוה לאהבו" שב"רמב"ם אינה שונה בעצם מהותה לגמרי ממצות יראה, כי גם ה"אהבה" שברמב"ם כאן שייכת (בגדרה ותוכנה) לתנועת הביטול בו' שביראה, וכנ"ל, ולכן שתיהן שייכות לשני התוארים, נכבד"ו, נורא".

ט. ולפ"ז נמצינו למדים עוד חידוש גדול בדברי הרמב"ם, שאף שהתבוננות האדם היא, "במעשיו וברואיו הנפלאים הגדולים ויראה מהן חכמתו בו", היינו בזה שהאדם יוכל לידע ולהבין ולהשיג מהבורא, מ"מ האהבה היא לה' כמו שהוא למעלה מידיעה והשגת האדם, שלכן האהבה היא מרחוק.

ויל, שדבר זה מדגיש הרמב"ם בזה שמתחיל, "הא"ל הנכבד והנורא הזה מצוה לאהבו וליראה אותו", ומסיים, ש"נאמר ואהבת את ה' אלקיך גו'", שמדייק לכתוב, "הא"ל לא, "השם" או ה' וכיו"ב

(47) ח"א פס"א. וראה גם פרדס שייט פ"א.

המשך תרס"ו ע' תעו ואילך.

(48) נעתק כאן מתרגום קאפח.

(49) שלכו נק' שם העצם.

(50) סוטה לח, א. וראה רמב"ם הל' ע"ז פ"ב

ה"ז הל' שבועות פ"ב ה"ב.

„עד שנשיגהו ונהנה בהשגתו בתכלית ההנאה“, ולכן מביא שההתבוננות כוללת גם ההתבוננות „במצותיו ומאמריו“, כי גם הם נכללים בהכרת הבורא, שהרי הם ציוויו ומאמריו של הבורא.

[ולכן מביא שם הרמב"ם (כנ"ל) ש- „זאת המצוה גם כן כוללת שנהי' קוראים לבני האדם כולם לעבודתו יתעלה... כשתאהב איש אחד תספר בשבחיו ותרבה בהם ותקרא בני האדם לאהוב אותו“ – כי ענין זה שבאהבה שייך לדביקות בהשם, ענין הקירוב שבאהבה, דכאשר האדם מכיר בהקב"ה ומתקרב אליו, הרי זה מביאו לקרוא לבני אדם לאהוב אותו];

משא"כ בספר היד⁵⁴ כוונתו לבאר ולפרט פירוש עניני אהבת ה' ויראתו⁵⁵

של הקב"ה המורים על „תוארי“ הקב"ה „כפי הפעולות המצויות בעולם“ [כפי שבאים בסדר י"ג מדות הרחמים⁵⁶, דשם הראשון המורה „על בעל תוארים“ (משא"כ השמות „הוי' הוי'“) הוא שם אֵל־ל⁵⁷ –

להדגיש שאף שההתבוננות וההשגה וההכרה בהבורא שייכת רק בפעולותיו של הקב"ה, או (בלשון הרמב"ם) כפי ש- הקב"ה הוא „בעל תוארים“, לא בעצמותו (שע"ז מורה שם הוי', שם המפורש שם המיוחד ושם העצם), מ"מ, האהבה גופא היא לעצמותו ית', אמיתת המצאו⁵⁸, שלמעלה מפעולות ותוארים.

י. ומכל הנ"ל מובן החילוק בהגדרת מצות אהבת ה' בין ספר המצות לספר היד:

בספר המצות מבאר כללות ענין האהבה, שלכן מבאר שהיא ההכרה בה', שזוהי תנועה של קירוב, וכפי שמדגיש

(51) תשא לד, יד.

והרי י"ג מדות הרחמים הן (כפי שהביא הרמב"ם בפ"א) מה ש,השיבו ברוב הוא (למשה) שאין כח בדעת האדם החי כו' להשיג אמיתת דבר זה על בוריו והודיעו ב"ה מה שלא ידע אדם לפניו ולא ידע לאחריו כו' ועל דבר זה רמז הכתוב (תשא לג, כג) ואמר וראית את אחוריו ופני לא יראו, וזוה מובן שבטיקור קאי על השמות דאל כו', והיינו (לא על עצמותו, כ"א) עליו כמו שהוא „בעל תוארים“.

(52) וראה לקו"ש ח"ד (ע' 1348 ואילך, ושו"נ) – דההכרעה ע"פ קבלה כו' היא, דמנין י"ג מדה"ר מתחיל בשם אֵל, כדאי' בוזח"ק אג, ב. ע"ח שער אי"א (ש"יג) פ"א. ועוד.

וגם הרמב"ם מנה שם „אֵל־ל“ לראשונה בהל' יסוה"ת שלו (פ"ו ה"ב) – לאחר שם הוי' שהוא „השם המפורש או הנכתב אדני"י“ (שהוא בכלל שם הוי' (לפי תירוק א' בכס"מ שם), והוא שם הוי' בכינויו (רמב"ם הל' נישואים כפים פ"ד ה"י)).

(53) ל' הרמב"ם ריש הל' יסוה"ת.

(54) וי"ל שזה בכללותו תוכן ב' סוגי אהבה המבואר בתניא פ"ג (ועוד), אהבה כמים ואהבה כרשפי אש. דאהבה כמים היא בבחי' קירוב ודביקות, ואהבה כרשפי אש היא בבחי' התשוקה והצמאון להיכלל בעצמות אוא"ס ובאה מבחי' ריחוק דוקא – ראה בארוכה ד"ה למען יחלצון ידידיך פ"ת (סד"מ פ"ת לאדמו"ר (הרשב"י) נ"ע ע' קיד ואילך. וראה בארוכה ספר הערכים תכ"ד ערך אהבת ה' – כמים וכרשפי אש. וש"נ). וע"ש, ד' האהבה כמים היא האהבה דאברהם „זכור אב נמשך אחריו כמים“, ואהבה דיצחק היא בחי' אהבה כרשפי אש.

ועפ"ז יומתק מה שדוקא בסהמ"צ (שבו מבאר סוג וגדר האהבה דבחי' קירוב) הביא שהמצוה כוללת „שנהי' קוראים לבני האדם כולם ל' עבודתו... ולשון ספרי ואהבת את ה' אלקיך ואהבת... אהבתו על הבריות כאברהם אביך כו' ור"ל כמו (ש)אברהם מפני שהי' אוהב כמו שהעיד הכתוב (ישעי' נ"ח) אברהם אהבני" – כי עבודתו זו דאברהם לפרסם ולגלות אלקותו ית' בעולם שייכת דוקא לבחי' אהבה כמים, כמבואר בארוכה בהנסמן לעיל.

(55) וכן במצות יראה שינה ביאורו מבספר היד,

הבאים בהמשך וכתוצאה מידיעת השם (יסוד היסודות⁵³) שנתבארו שם בפרק הראשון של הל' יסודי התורה⁵⁴, ולכן מפרט ענין זה שבמצות אהבה (ששווה למצות יראה) השייכת לגדר הריחוק מאמיתת המצאו

[ולא ההתבוננות במצותיו ובמאמריו שנוגע להקירוב – הידיעה וההכרה בהקב"ה, ועד"ז הא דקוראים לבני אדם לעבודתו ולאהוב אותו שהיא תוצאה מהרגש הקירוב והנאה מהכרת הבורא]

– שזה שאין האדם יכול „להשיג” על ידי ענין הידיעה (שהרי אין כח בשכל האדם להשיג אמיתת המצאו כאשר היא), כמו שביאר בארוכה בפרק הראשון – הנה על ידי שתי מצוות אלו, אהבה ויראה, „מתקשר” האדם לאמיתת המצאו, וכנ"ל, שהאהבה היא הצמאון והתאוה לידע השם הגדול.

שבספר המצות (מ"ע ד) נקט (בעיקר) „יראת עונשו”, ובספר היד – יראת הרוממות (ראה ב„פירוש” לפ"ב ה"א. קנאת סופרים לסהמ"צ שם).
 56) משא"כ בהל' תשובה פ"י (המובא לעיל סעיף ד), דשם מבואר בעיקר ענין האהבה כפי ששייכת לעבודה דקיום התומ"צ.

(משיחת ש"פ משפטים תשמ"ו)

חמשה עשר באב*

כמ"ש⁸, "ודברת בם בשבתך בביתך
ובלכתך בדרך וגו'" ונאמר⁹, "לא ימוש
ספר התורה הזה מפך והגית בו יומם
ולילה"¹⁰ — הרי בלימודו זה אין הוספה
על חיובו במצות ת"ת?

ואם המדובר בבעל עסק שיוצא י"ח
בקביעות עתים ביום ובלילה¹¹, ועד שיש
יוצאים י"ח בפרק א' שחרית ופרק א'
ערבית¹², ובא להדר ולהוסיף בת"ת
(יותר מחיובו) — אינו מובן, למה לא
מצינו ענין זה כאשר הימים מאריכין
והלילות מתקצרים, דמאן דנתוסף לי'
בזמן דהיום אז ביום יוסיף¹³? מהו ה-

א. תנן בסוף תענית: "לא היו ימים
טובים לישראל כחמשה עשר באב וכו'",
ובגמ' שם: נאמרו כמה טעמים על יום
טוב זה, ומסיים בגמ'¹⁴, "מכאן ואילך"
דמוסיף יוסיף ודלא מוסיף כו", ופרש"ש¹⁵
"מכאן ואילך" כחמשה עשר באב ואילך
דמוסיף לילות על הימים לעסוק בתורה
יוסיף חיים על חייו¹⁶. וברשב"ם¹⁷ מבאר
ש"מתוך שהלילות מאריכין והימים מת-
קצרים צריך לעסוק בלימודו גם
בלילה".

ויש לעיין מהו הגדר של הוספה זו
דלימוד התורה בלילה מחמשה עשר
באב ואילך, דלכאורה:

אם המדובר ביושב אהל (ת"ח) ש-
"חייב לעסוק בתורה יומם ולילה ממשי",

(8) פרשתנו ו. ז.

(9) יהושע א. ח.

(10) ראה מנחות צט. סע"ב. הל' ת"ת שם ס"ז.

קריא שם רפ"ג. ועוד. ובר"ן נדרים (ח, א ד"ה הא
קמ"ל) "שהרי חייב כל אדם ללמוד תמיד יום ולילה
כפי כחו כו' ושננתם כו'". וראה טורי אבן לחגיגה (ו),
א ד"ה וג"ח ות"ח) שמטעם זה "ת"ת עיקר מצותו
וחיובו אין לו שיעור".

(11) רמב"ם הל' ת"ת פ"א ה"ח. שו"ע יו"ד ר"ס

רמז. הל' ת"ת לאדה"ז שם ס"ד ואו"ח סקנ"ו.

(12) ראה מנחות שם. הל' ת"ת לאדה"ז שם ס"ד

(ובקו"א שם*) ואו"ח סקנ"ו.

(13) וראה רשב"ם שם. ובחזקא"ג ב"ב שם כ'

ע"פ עירובין (סה, א ותוס' שם) "דודאי עיקר הלימוד
הוא ביום... ולהכי קאמר רב ב" (עירובין שם) הוא
דאנן לומדים בלילה מט"ו ואילך אנן פועלי דיממא
דאינו אלא למלאות בלילה שמארכת מה שיחסר לנו
ביום שמקצר והולך או". ע"ש. אבל לכאורה אין זה
כדעת הרמב"ם שם פ"ג ה"ג (הובא לקמן בפנים
ס"ג) שמצות לימוד התורה היא בשווה ביום ובלילה,

(*) וסיום מ"ת תענית.

(1) כו, ב.

(2) ל, ב ואילך.

(3) שם לא. א ב"ב קכא, ב.

(4) ראה לקמן הערה 62.

(5) תענית שם. וידועה השקו"ט אם הפירוש

לתענית הוא מרש"י (ראה שם הגדולים להחיד"א

מערכת גדולים מע' רש"י קרוב לסופו. מהר"ץ חיות

סוף מ"ת תענית).

(6) ב"ב שם ד"ה מט"ו. וכן בנמוקי ב"ב שם.

ובב"ח לטאו"ח סרלי"ח. האחרונים קבלו לומר

משכני עד קומי שכני ומקומי עד שכני קומי...

מתשעה באבי שאומרים קומי כו' חייב לקום קודם

אור בוקר כו' כיון שהלילות ארוכים.

(7) ל' אדה"ז בהל' ת"ת פ"ג ס"ה. שם ס"ז. וראה

גם שם או"ח ר"ס קנו.

(*) וראה דברי אדה"ז, נעתקו בצ"צ ח"י לש"ס

פאה פ"א (יט, א) (ובשלימותם — בשו"ת אדה"ז

(קה"ת, ברוקלין, תשמ"ח) שער המילואים ס"ז.

(*) ובמג"א או"ח שם מוסיף "מט"ו באב כו'".

וראה ס' השיחות תשמ"ח (קה"ת, ברוקלין, תשמ"ט)

ע' 579 הערה 45 ובהנסמן שם.